

سیاست‌های اقتصادی ترکیه در جمهوری‌های آسیای مرکزی

مهناز گودرزی¹

چکیده

پس از فروپاشی اتحاد شوروی و ایجاد خلا قدرت در جمهوری‌های نواستقلال‌یافته آسیای مرکزی این منطقه مورد توجه قدرت‌های منطقه‌ای و فرامنطقه‌ای قرار گرفت که در این میان نقش ترکیه به دلیل پیوندهای تاریخی و فرهنگی با این منطقه دارای اهمیت خاصی است. در این پژوهش تلاش شده است ضمن نگاهی اجمالی به وضعیت اقتصادی ترکیه و جمهوری‌های آسیای مرکزی، فعالیت‌های اقتصادی ترکیه در این جمهوری‌ها مورد بررسی قرار گیرد.

کلید واژه‌ها: سیاست‌های اقتصادی، ترکیه، آسیای مرکزی، تاجیکستان، ترکمنستان، قزاقستان، قرقیزستان، ازبکستان

مقدمه

در دنیای کنونی عامل اقتصادی به عنوان یک متغیر تاثیرگذار در قدرت به حساب می‌آید و کشوری که اهرم اقتصادی بیشتری در اختیار داشته باشد توان بیشتری در شکل دادن به تحولات بین‌المللی خواهد داشت. امروزه امنیت اقتصادی دارای جایگاه مهمی در میان دیگر ابعاد امنیت

---

¹ دکتری روابط بین‌الملل و عضو هیات علمی گروه روابط بین‌الملل دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران.
goodarzi_mahnaz@yahoo.com

است. بسیاری از نظریه پردازان امنیت ملی، امنیت اقتصادی را چنین تعریف کرده‌اند: میزان حفظ و ارتقای شیوه زندگی مردم یک جامعه از طریق تامین کالاها و خدمات، هم از مجرای عملکرد داخلی و هم از طریق حضور در بازارهای بین‌المللی. دارا بودن منابع انرژی، امکانات حمل و نقل و ترانزیت، تکنولوژی پیشرفته، سرمایه مالی و انسانی، صنعت و کشاورزی پیشرفته همه از پیش نیاز های شکل دهی به امنیت اقتصادی می باشد. آنچه که مهم است این است که این عوامل نقش بالقوه دارند و هر کشوری باید با سیاستگذاری مناسب به دنبال شکل دادن به یک اقتصاد پویاتر و برون نگر تر برای پیشرفت اقتصادی و به فعالیت رساندن عوامل قدرت اقتصادی و در نهایت امنیت اقتصادی باشد. در واقع تحولات پس از فروپاشی اتحاد شوروی ثابت کرد که عوامل اقتصادی عنصر مهم تشکیل دهنده قدرت سیاسی و حتی نظامی در عرصه بین‌المللی است. ترکیه نیز امروزه به عنوان یک قدرت منطقه ای در پی همکاری های گسترده اقتصادی برای بهره گیری هر چه بیشتر از موقعیت ژئوپلیتیکی خود است.

ترکیه و آسیای مرکزی

الف - سیاست خارجی ترکیه در قبال آسیای مرکزی

تحول ژئوپلیتیک در حوزه اتحاد شوروی فرصت گرانقدری نصیب ترکیه ساخت، که به تعبیر «علی کاراعثمان اوغلو» محقق ترک «درهای جهان ترک که به روی ترکیه بسته شده بود مجددا باز شد». کشور ترکیه که در دوره جنگ سرد به عنوان یکی از اعضای ناتو از قدرت مانور زیادی در آسیای مرکزی به دلیل تسلط اتحاد شوروی بر این منطقه برخوردار نبود بعد از فروپاشی اتحاد شوروی، سعی کرد از برخی تشابهات فرهنگی، زبانی و قومی میان ترکیه، جمهوری آذربایجان و برخی کشورهای آسیای مرکزی، جهت گسترش همکاری‌های منطقه ای و ایجاد ساختارهای مناسب استفاده کند. در واقع فروپاشی و استقلال جمهوری‌های آسیای مرکزی باعث اهمیت راهبردی دوباره ترکیه از طریق تبدیل شدن آن به مسیر ترانزیت نفت و گاز منطقه به اروپا و همچنین متحد غرب در مبارزه با بنیادگرایی و منافع اقتصادی که این منطقه برای ترکیه داشته است، شده است. با توجه به اهمیت اقتصادی و استراتژیک آسیای مرکزی در استراتژی جدید ترکیه که بر اساس استراتژی‌های احمد داوود اوغلو وزیر خارجه ترکیه در قالب مفهوم «عمق استراتژیک» و «تعارض صفر با همسایگان» طرح ریزی شده است، به نظر می‌رسد که

سیاست‌های اقتصادی ترکیه در جمهوری‌های... / 11

ترکیه با وجود مشکلاتی که به منظور گسترش نفوذ خود در آسیای مرکزی دارد در جهت حل آنها گام برداشته است. به طور کلی می‌توان عملکرد ترکیه در منطقه آسیای مرکزی را به 2 دوره تقسیم کرد:

1- دهه 1990: در این دوران ترکیه به دلیل مشکلات اقتصادی و عدم قدرت کافی و مشغله ذهنی ترکیه برای پیوستن به اتحادیه اروپا موجب غفلت از پتانسیل‌های اقتصادی و فرهنگی آسیای مرکزی و روسیه همچنان نفوذ خود را در این منطقه حفظ کرده بود.

2- دهه 2000 که خود به دو قسمت قبل از 2002 و بعد از 2002 تقسیم می‌گردد. از اواخر دهه 1990 دو عامل افزایش قدرت سیاسی و اقتصادی و حوادث 11 سپتامبر باعث شد ترکیه سیاست عملگرایانه‌تری با تأکید بر منافع اقتصادی در منطقه آسیای مرکزی ایفا کند. با فروپاشی اتحاد شوروی نقش راهبردی ترکیه به عنوان متحد غرب در برابر شرق از بین رفت ولی حادثه 11 سپتامبر یک بار دیگر این فرصت را برای ترکیه فراهم کرد که در قالب مبارزه با تروریسم و قالب نیروهای ناتو وارد افغانستان شود و نقش خود را روز به روز به عنوان یک قدرت منطقه‌ای تثبیت کند. بعد از سال 2002 با روی کار آمدن حزب عدالت و توسعه، این حزب در راستای سیاست مسئولیت‌تاریخی ترکیه در برابر دولت‌ها و جوامع ترک تبار و مهم، گسترش مناسبات با این جمهوری‌ها را مقدم بر سایر منافع می‌داند و در این خصوص در حوزه جمهوری‌های ترک آسیای مرکزی، به جای رقابت با روسیه به همکاری با این کشور می‌اندیشد.

ب- سیاست‌های اقتصادی ترکیه در جمهوری‌های آسیای مرکزی

1- ترکمنستان

روابط دیپلماتیک آنکارا - عشق‌آباد به دنبال استقلال ترکمنستان و به رسمیت شناختن شدن این کشور توسط ترکیه در 29 فوریه 1992 برقرار شد. در حال حاضر ترکیه در بازرگانی خارجی ترکمنستان پس از روسیه و ایران جایگاه سوم را در تجارت خارجی به خود اختصاص داده و میزان حجم تجاری 2 کشور در سال 2011 در مقایسه با سال 2000 بیش از 3 برابر افزایش یافته است و هم اکنون در این کشور آسیای مرکزی با مشارکت شرکت‌های ترکیه‌ای بیش از 800 طرح در

حال اجرا است. تعداد زیادی از شرکت‌های تجاری، صنعتی و ساختمانی و آموزشی ترکیه در عرصه‌های مختلف اقتصادی و اجتماعی ترکمنستان حضوری فعال داشته و پیشتاز صنعت ساخت و ساز در این کشور هستند. در سال 2010، 59 پیمان بین شرکت‌های ترکیه ای و ترکمنستان منعقد شد که ارزش آنها بالغ بر 4/3 میلیارد دلار بوده است. مناسبات اقتصادی و تجاری بین عشق آباد و آنکارا توسط کمیسیون مشترک اقتصادی که از سال 2008 تاسیس شده است پیگیری می شود. بنابر اظهارات قربان قلی بردی محمد اف تنها در سال 2010 قراردادهای به ارزش 4/5 میلیارد دلار با شرکت‌های مختلف برای اجرای طرح و برنامه‌هایی در عرصه‌های مختلف ترکمنستان منعقد شده است (خبرگزاری فارس، 1390/12/9). حجم تجارت ترکیه و ترکمنستان در سال 2010 میلادی با 19 درصد افزایش نسبت به سال 2009 به 1/5 میلیارد دلار و در سال 2011 نیز به 1/9 میلیارد دلار رسید که 1/5 میلیارد دلار آن را صادرات ترکیه به ترکمنستان تشکیل می داد (خبرگزاری جمهوری اسلامی (ایرنا)، 1387).

2- ازبکستان

ترکیه اولین کشوری بود که ازبکستان را در سال 1991 به رسمیت شناخت. در سال 1992 سفارت ترکیه در ازبکستان و در سال 1993 سفارت ازبکستان در ترکیه افتتاح شد (Today's Zaman, 2011). در دیدار سال 1996 رئیس‌جمهور ترکیه - سلیمان دمیرل از ازبکستان بین دو دولت موافقتنامه دوستی به امضا رسید. به این ترتیب طی شش سال بیش از 30 پروتکل و موافقت‌نامه در زمینه‌های فرهنگی، اقتصادی، تجارت، تکنیک، توریسم و بهداشت به امضا رسید. در سال 2008 برای نوسازی و مجهز کردن ماشین آلات کارخانه نساجی بخارا تکس ازبکستان، شرکت ترک ایپلیک حدود ۱۴۱ میلیون دلار سرمایه‌گذاری کرد که هدف آن افزایش سطح تولید کارخانه بود. زیرا پس از نوسازی تجهیزات این کارخانه، روزانه ۳۲ هزار تن الیاف پنبه، ۲۶ هزار تن نخ پنبه ای، ۱۱۲ میلیون متر پارچه خام و چهار میلیون و ۵۰۰ هزار متر پارچه پیراهنی تولید خواهد شد. صنایع نساجی و پوشاک، همکاری در صنایع اتومبیل‌سازی، انتقال نفت و گاز، همکاری‌های مخابراتی از مهم‌ترین زمینه‌های همکاری دو کشور بوده است.

3- قزاقستان

ترکیه اولی کشوری بود که استقلال قزاقستان را به رسمیت شناخت. ترک‌ها در مجموع نزدیک به دو میلیارد دلار به ویژه در حوزه‌های نفت، ارتباطات از راه دور، هتل‌داری و بانکداری قزاقستان سرمایه‌گذاری کرده‌اند. به لحاظ تعداد شرکت‌های سرمایه‌گذار نیز ترکیه در رتبه اول قرار دارد. در حال حاضر در قزاقستان بیش از 500 طرح اجرایی با سرمایه مشترک طرفین در حال اجراست. در عین حال، تعداد شرکت‌هایی که با سرمایه خالص ترک در قزاقستان حضور فعال دارند به 200 می‌رسد. متقابلاً طبق آمارهای موجود سرمایه‌گذاری شرکت‌های قزاق نیز در سال‌های اخیر خصوصاً در حوزه‌های نفت و توریسم ترکیه رشد چشم‌گیری داشته و در حدود 350 میلیون دلار تخمین زده می‌شود (ولیکلی‌زاده، 1391/4/13). ارزش مبادات تجاری قزاقستان و ترکیه سال 2011 سه میلیارد و 300 میلیون دلار بود که در مقایسه با سال 2010، 80 درصد افزایش داشت (ایراس، 1391) ترکیه و قزاقستان قصد دارند میزان مبادلات تجاری خود را تا سال 2015 به ده میلیارد دلار برسانند (ایراس، 31 خرداد 1391).

4- قرقیزستان

قرقیزستان به دلیل مشکلات مالی اقتصادی به ویژه بعد از باقی‌اف به دنبال گسترش روابط خارجی و افزایش شرکای تجاری خود بود که در این میان نقش ترکیه دارای اهمیت زیادی است. ترکیه نیز با وقوع دومین انقلاب رنگی در ماه آوریل سال 2010 در قرقیزستان و سقوط رئیس جمهور سابق «قربان بیگ باقی‌اف»، بلافاصله دولت جدید موقت این کشور را به رسمیت شناخت و 30 میلیون دلار به عنوان کمک بلاعوض به قرقیزستان داد و حدود 51 میلیون دلار بدهکاری قرقیزستان را بخشید (فارس، 1390/10/22). برای قرقیزستان نیز روابط با ترکیه دارای اهمیت راهبردی است به نحوی که اتامبای‌اف در سفر نخستش به ترکیه توافقنامه‌ای را برای تاسیس شورای عالی همکاری‌های دو کشور در زمینه تسهیل در مقررات روادید و حذف بدهی 51 میلیون دلاری قرقیزستان به امضا رساند. اقداماتی که به‌طور عمده در راستای ایجاد فضای مشترک اقتصادی و اعتماد سازی بین ترکیه و قرقیزستان انجام پذیرفت. به گزارش رسانه‌های خبری ترکیه، در سفر نخست اتامبای‌اف به ترکیه دولت این کشور حدود هفتاد و یک میلیون دلار در طرح‌های مختلف اقتصادی قرقیزستان سرمایه‌گذاری کرده است.

مبادله تجاری قرقیزستان و ترکیه در حال حاضر بیش از 150 میلیون دلار است و در ماه آوریل سال گذشته میلادی موقع سفر اتمبایف به آنکارا، «رجب اردوغان» اعلام کرده بود که در پنج سال آینده مبادله تجاری 2 کشور تا سقف یک میلیارد دلار افزایش خواهد یافت. بنابر اعلام سفارت ترکیه در بیشکک، در حال حاضر شرکت‌های مهندسی و عمرانی این کشور 35 پروژه با هزینه 531 میلیون دلار در قرقیزستان را در دست اجرا دارند. نهادهای و شرکت‌های ترکی و مشترک ترکی-قرقیزی همچنین در زمینه‌های تولید مواد غذایی، نوشابه، مصالح ساختمانی، منسوجات، پوشاک، فراورده‌های چرمی (صنعت چرم)، مبلمان، امور بانکی، خدمات رستوران داری، نانوایی و... فعال هستند (فارس، 1390/10/22).

5- تاجیکستان

ترکیه در جمهوری تاجیکستان نیز مانند سایر جمهوری‌های آسیای مرکزی در ابعاد گوناگونی فعالیت می‌کند. در حال حاضر در تاجیکستان 53 کارخانه مشترک ترکی و تاجیکی فعال است و در آینده نیز بر تعداد آن افزوده خواهد شد. پس از سال 2003 به طور خاص، روابط تجاری ترکیه و تاجیکستان گسترش چشمگیری داشت. به نحوی که حجم تجارت بین دو کشور از 86 میلیون دلار در سال 2003 به 93.8 میلیون دلار در سال 2005 افزایش یافت و این رقم در سال 2008 به 324.1 میلیون دلار و در سال 2010 این میزان رشد به 347 میلیون دلار رسید (International Strategic Research Organization, 2012) ترکیه به تاجیکستان در ایجاد مناطق آزاد اقتصادی (فاس)، ساخت و ساز ایستگاه‌های برق آبی، سرمایه‌گذاری مشترک در سرافآوری وابسته به کشاورزی، زیرساخت‌های توسعه، گردشگری و غیره کمک می‌کند. بنا به اطلاعات سازمان آمار تاجیکستان از آوریل تا ژانویه 2011 ترکیه با 39/1 درصد صادرات به تاجیکستان از مهمترین شرکای تجاری این کشور محسوب می‌شود و بنابر گزارش کمیته دولتی آمار جمهوری تاجیکستان در سال 2011، تجارت دو جانبه بین جمهوری تاجیکستان و جمهوری ترکیه به 4.280 میلیون دلار آمریکا رسید که نشان‌دهنده رشد 7/1 درصدی تجارت بین دو کشور از آوریل 2010 تا آوریل 2011 است (National Information Agency of Tajikistan, 2012).

منابع

امیراحمدی، هوشنگ (1372)، «سیاست خارجی منطقه‌ای ایران»، *اطلاعات سیاسی - اقتصادی*، سال 8، شماره 1 و 2، شماره پیاپی 73-74، 7-8.

ایراس (۳۱ خرداد ۱۳۹۱)، «طرح ایجاد الفبای مشترک ترکی برای کشورهای آسیای مرکزی»، برگرفته از سایت <http://www.iraneurasia.ir/fa>

ایراس (۳۱ خرداد ۱۳۹۱)، «هدف‌گذاری ترکیه و قزاقستان برای افزایش مبادلات تجاری به بیش از 10 میلیارد دلار»، برگرفته از سایت <http://www.iraneurasia.ir/fa/pages/?cid=22405>

پرند، فرهاد (1390/5/25)، «اهمیت استراتژیک آسیای مرکزی در سیاست خارجی ترکیه»، مرکز بین‌المللی مطالعات صلح، برگرفته از سایت <http://peace-ipsc.org/fa>

حیات‌خان، عظمت (1384)، «نفت و امنیت در آسیای مرکزی و دریای خزر»، مجموعه مقالات دوازدهمین همایش بین‌المللی آسیای مرکزی: آینده‌نگری به سامانه‌های انرژی، به کوشش سیدرسوا موسوی و قاسم ملک‌ی، تهران: مرکز چاپ و انتشارات وزارت امور خارجه، 1384.

خبرگزاری جمهوری اسلامی (ایرنا)، 1387 / کد خبر 80013190
خبرگزاری فارس (1390/10/22)، «تقویت نفوذ ترکیه در قرقیزستان/تلاش آنکارا برای ارائه الگوی حکومتی به بیشکک»، برگرفته از سایت <http://www.iraneurasia.ir>

خبرگزاری فارس (1390/12/9)، «توسعه روابط ترکمنستان و ترکیه؛ شریک راهبردی و اقتصادی مطمئن»، برگرفته از سایت <http://www.iraneurasia.ir>

دهقانی فیروزآبادی، سیدجلال (1385)، «گفتمان‌های سیاست خارجی ایران در آسیای مرکزی و قفقاز»، *ایراس*، سال اول، شماره دوم

صفری، مهدی (1384)، «همکاری‌های جمهوری اسلامی ایران در آسیای مرکزی و قفقاز و منطقه دریای خزر (اولویت‌ها، بایدها و نبایدها)، مجموعه مقالات دوازدهمین همایش بین‌المللی آسیای مرکزی و قفقاز، تهران: دفتر مطالعات سیاسی و بین‌المللی وزارت امور خارجه.

کرمی، تقی (تابستان 1374)، «عوامل منطقه ای تطویل کشمکشها بین آذربایجان و ارمنستان»، فصلنامه مطالعات خاورمیانه، شماره 2.

کولایی، الهه، «اهداف آمریکا در آسیای مرکزی»، نشریه نگرشی بر تحولات سیاسی، شماره 42، آبان 1374

لورکایا اتالوف، «دریای خزر از نگاه ترکیه»، ترجمه قاسم ملکی، فصلنامه آسیای مرکزی و قفقاز آسیای مرکزی و قفقاز، سال 15، شماره 14، 1375

مظلومی عقیلی، غلامحسین (1384)، «هزینه - فایده تیرگی روابط ایران و آمریکا»، ماهنامه گزارش، شماره 169.

نقیب‌زاده، احمد (1376)، «رقابت قدرت‌های منطقه‌ای در آسیای میانه»، اطلاعات سیاسی - اقتصادی، سال 11، شماره 11-12، شماره پیاپی 119-120، 1376، 84-76.

ولیعلی زاده، علی (1391/4/13)، «مناسبات ترکیه - قزاقستان در مسیر همکاری های راهبردی»، مرکز مطالعات خاورمیانه، برگرفته از سایت

<http://fa.merc.ir/default.aspx?tabid=127&ArticleId=1690>

"an Energy Bridge", at: <http://www.ask.ir,3/1/2006>.

International Strategic Research Organization(2012), "Turkey-Tajikistan Relations: Limited to Bilateral Visits", available at: www.usak.org.tr.

National Information Agency of Tajikistan (2012), "Tajik Ambassador-Relation between Turkey and Tajikistan", available at: <http://KHOVAR.TJ/FOREIGN-POLICY>

news.ru/per/iran_news.php? 2007

Russian news, "Turkish and American Cooperation in the Caspian Sea", at: <http://www.russian>

Today'sZaman(2011), "Turkey-Uzbekistan relations on the 20th anniversary of Uzbekistan's independence", available at: <http://www.todayszaman.com>.

[www. http://alef.ir](http://www.alef.ir), 1387/4/29/

[www. Turksta7t.gov.tr](http://www.Turksta7t.gov.tr)